

Jön Türk Muhalefesinde Osmanlı'nın Meşrû Hükümdarı: V. Murâd

The Legitimate Ruler of the Ottoman Empire in the Young Turk Opposition: Murâd V

Murat Yılmaz*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

* Kastamonu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
murattsiz@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5229-0458

Başvuru / Submitted :
27 Nisan 2023

Kabul / Accepted :
1 Haziran 2023

DOI: 10.21021/osmed.1288684

Atıf/Citation:

Yılmaz, M. "Jön Türk
Muhalefesinde Osmanlı'nın
Meşrû Hükümdarı: V. Murâd".
Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları
Dergisi, 17 (2023): 203-221.

Benzerlik / Similarity : %8

Öz

Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876'da bürokratik ve askerî çevrelerin işbirliğiyle tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı tahtına V. Murâd çıkmıştır. Ancak V. Murâd'ın hüküm süresi uzun sürmemiş ve birtakım psikolojik sorunlar göstermesi üzerine üç ayın ardından zorunlu olarak tahttan indirilmiştir. Böylece tahta kardeşi II. Abdülhamid çıkmış ve Osmanlı tarihinin önemli gelişmelerini barındıran uzun bir hükümdarlık dönemini başlatmıştır. II. Abdülhamid iktidarına karşı yerel muhalefet hareketini oluşturan Jön Türkler ise kendi fikrî anlayışları çerçevesinde II. Abdülhamid'in hükümdarlığını tanımamışlardır. Özellikle muhalefet silâhı olarak etkili şekilde kullandıkları basın ve yayın üzerinden II. Abdülhamid'in padişahlığının ve halifelığının meşruluğunu tartışmaya açmışlardır. Bu noktada da V. Murâd'ı gündeme taşıyarak II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nin meşrû hükümdarı olamayacağını savunmuşlardır. V. Murâd ismi Jön Türkler için muhalefetlerinde II. Abdülhamid iktidarına karşı kullanılan bir simgeye dönüşmüştür. Bu çalışmada 1895-1904 yılları arasındaki Jön Türk neşriyatından hareket edilerek V. Murâd'ın tahttan indirilmesi, Çırağan Sarayı'nda yirmi sekiz yıl boyunca zorunlu ikamete tabi tutulması ve vefatı üzerinden II. Abdülhamid iktidarına karşı yapılan muhalefetin boyutları incelenmektedir. Otoritesinin geçersizliğini ispat edip II. Abdülhamid'i tahttan indirmek ve Osmanlı halkını etkileyerek destek bulmayı amaçlayan Jön Türklerin V. Murâd'ın meşriyeti için yaptıkları ve muhalefetleri doğrultusunda gündeme getirdikleri vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, V. Murad, Jön Türkler, İktidar, Muhalefet.

Abstract

As Sultan Abdulaziz was ousted on 30 May 1876 with the cooperation of bureaucratic and military circles, Murâd V ascended to the throne of the Ottoman Empire. However, his term of office did not last long and he was forced to abdicate after three months following some symptoms of psychological problems. Afterwards, his brother, Abdulhamid II, came to power starting a long period of rulership with many important developments in Ottoman history. On the other hand, the Young Turks, who formed the local opposition movement against the power of Abdulhamid II, did not recognize his authority suitable to their intellectual understanding. They questioned the legitimacy of the sultanate and caliphate of Abdulhamid II, especially through the press and publication which they used effectively as an opposition tool. At this point, they put Murâd V under the scope arguing that Abdulhamid II could not be the legitimate ruler of the Ottoman State. The name of Murâd V became a symbol used by the Young Turks in opposition to the power of Abdulhamid II. Reading through the Young Turk publication between 1895 and 1904, this study examine the dimensions of the opposition against the reign of Abdulhamid II, through the deposition of Murâd V, his compulsory residence of twenty-eight years in Çırağan Palace, and his death. The efforts of Young Turks to dethrone Abdulhamid II by proving the invalidity of his authority, to gain the public support and to the legitimate Murâd V are underlined.

Keywords: Abdulhamid II, Murad V, Young Turks, Power, Opposition.

Giriş

30 Mayıs 1876 tarihi Osmanlı Devleti için başlayacak yeni bir dönemi işaret etmiştir. 1861 yılında tahta çıkan Sultan Abdülaziz seleflerinden farklı olarak yeni bir muhalefet şekliyle karşılaşmıştı. Osmanlı'da modernleşme ile birlikte gelişen kamuoyu algısı ve modern basının ortaya çıkışı artık padişah ve devlet adamlarına karşı gazeteler üzerinden eleştiri oklarının fırlatılmasına olanak tanımıştır. Kamuoyu fikri özellikle aydın kesiminin sürüklediği ve Bab-ı Âli bürokrasinin ve askerî kesimin padişah hal' etme potansiyeline sahip olmasını sağlamıştır. Nitekim Sultan Abdülaziz döneminin muhalif kitlesi Genç Osmânlılardan Nâmık Kemâl, Alî Suavî ve Ziyâ Paşa gibi isimler neşriyat üzerinden liberal görüşleriyle ve iktidar eleştirileriyle örgütlü modern muhalefet hareketini ileri seviyeye taşımıştır. 1875-1876'daki Hersek ve Bulgar isyanlarının engellenememesi ve 10 Ekim 1875'te ilân edilen malî iflasın getirdiği ekonomik sıkıntıların çözülememesi nedeniyle iktidarın icraatlarından memnun olmayan Midhat Paşa medrese talebelerinin ayaklanmasını sağlamış ve Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın azlını talep etmiştir. Yapılan gösterilerden ürken padişah Mahmud Nedim Paşa'yı görevden almışsa da artık Sultan Abdülaziz'in tahtta kalması istenmemiştir. Böylece 30 Mayıs 1876'da Genç Osmânlıları temsil eden Şura-yı Devlet Reisi Midhat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa, Şûrâ-yı Askerî Reisi Redif Paşa gibi isimlerden oluşan bürokratik ve askerî çevre Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'den aldıkları fetvayla Sultan Abdülaziz'e darbe yaparak onu tahttan indirmişlerdir. Yerine ise Sultan Abdülmecid'in büyük oğlu Murâd geçmiştir. Bu olay Osmanlı tarihi için bir ilk olma özelliği taşımaktaydı. Nitekim Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesi dönemin Osmanlı gazetelerince kamuoyu gücünün bir sonucu olarak gösterilmiştir.¹

V. Murâd'ı cülus ettiren zümrenin başını Midhat Paşa çekmiştir. Genç Osmânlılar için V. Murâd sahip olduğu hürriyetçi düşünceler gereği aydınlanmacı ideal bir padişah olarak görülmekteydi. V. Murâd'ın daha şehzadeyken 20 Ekim 1872'de Cléanthi Scaliere'nin yönetiminde Fransız Maşrık-ı Azamî'na bağlı olarak İstanbul'da masonluğa kabul edilmiş olması da V. Murâd'ın siyasi görüşü olarak liberalist ve modernleşmeye meyilli olduğuna işaret etti.² İstanbullu bir Rum olan ve Fransız mason locasında yüksek mevkide bulunan Scaliere Doğu Masonluğu'nun bir projesi olan Türk ve Rum unsurların birleşmesiyle meydana gelecek yeni bir Bizans Devleti hayalini kurmaktaydı. Onun için bu hayali gerçekleştirecek V. Murâd'dan daha uygun bir padişah düşünülemezdi.³ Ancak hiç kimsenin tahmin edemediği bir durumla V. Murâd'ın zayıf sınırları 4 Haziran günü Sultan Abdülaziz'in intihar mı cinayet mi sorusuna yol açan ölümüyle bozulmuştur. 15 Haziran'da Sultan Abdülaziz'in kayıbiraderi olan Çerkes Hasan'ın devlet kabinesini Midhat Paşa'nın konağında toplantı halindeyken basıp Serasker Hüseyin Avni Paşa ve bazı devlet adamlarını ve askerleri öldürmüştür. Bu vaka V. Murâd'ın akıl sağlığının daha da bozulup cinnet emarelerine sebep olmuştur. Avusturyalı ruh hastalıkları uzmanı Max Leidesdorf Avrupa'dan gelip V. Murâd'ı muayene ederek raporunu sunmuştur. Rapor V. Murâd'ın vücutça iyi hâlde bulunmasına karşın yaşadığı derin duygusal şoklar ve kronik alkolizme bağlı olarak depresyona girdiği, düzelmesinin mümkün olduğu ancak bunun da en az üç ayı

¹ Murat R. Şiviloğlu, *The Emergence of Public Opinion State and Society in the Late Ottoman Empire* (New York: Cambridge University Press, 2018), 12.

² Edhem Eldem, haz., *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 18.

³ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük I* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), 77.

bulacağı şeklindeydi.⁴ Balkanlarda isyanların devam ettiği ve ekonomik sıkıntıların yeniden gündeme geldiği böyle bir dönemde bu şekilde devletin idare edilemeyeceğini anlayan Midhat Paşa o güne dek çok da önem atfedilmeyen Şehzade Abdülhamid’le görüşmelere başlamıştır.

Amcası Sultan Abdülaziz’i darbe yaparak tahttan indiren grupla anlaşmaya çalışan Şehzade Abdülhamid’in isteği ağabeyinin iyileşene kadar sürecek sonra tahtı ona geri iade edecek kısa süreli bir hükümdarlık değildi. Aksine tahta çıkmak için Midhat Paşa’ya koştuğu şart ağabeyinin iyileşemeyecek derecede akıl hastası olduğunun kabul edilmesi ve hal’ fetvasında da bunun belirtilmesiydi. Şehzade Abdülhamid Midhat Paşa ile görüşmeleri sırasında İngilizlerin kendisiyle alakalı düşüncelerini yoklamayı da ihmal etmemiştir. 26 Ağustos’ta İngiliz Elçisi Henry Elliot’a adamını göndererek İngiliz hükûmetinin tavsiyelerini dinlemeye hazır olduğunu, Şark Meselesi konusunda İngiltere’yle iş birliği hâlinde çalışacağını ve devletin ekonomik durumunu düzeltip Avrupalı alacaklıları memnun edeceği konularında teminat vermiştir.⁵

Şehzade Abdülhamid tahta çıkacağı gün yanında Damad Mahmud Paşa’yla birlikte Topkapı Sarayı’nda arz odasının yanındaki salona geçmiştir. Midhat Paşa ile Nâmık Kemâl Bey’in de bulunduğu hal’ heyeti toplanmış ve Sadrazam Rüşdü Paşa V. Murâd’ın hastalığını iyileştirmek için tıbbın bütün çarelerine başvurulduğu ancak sağlığına kavuşturulamadığı beyanında bulunmuştur. Ardından da V. Murâd’ın hal’ fetvası okunmuştur: “*İmâmü’l-müslimin cünûn-ı mutbik ile mecnûn olmağla imâmetden maksûd fevt olsa uhdesinden akd-i imâmet münhal olur mu? Elcevâb beyân buyrula. Allahü âlem olur.*”⁶ Ardından Şehzade Abdülhamid bulunduğu odadan getirilerek kendisine biat edilmiştir. Böylece V. Murâd’ın üç ay üç gün süren kısa hükümdarlık döneminden sonra 31 Ağustos’ta tahta II. Abdülhamid geçmiştir. Bununla birlikte tahta çıkışı halk nazarında V. Murâd’a gösterilen ilginin ve coşkunun çok gerisinde kalmıştır.

Sultan II. Abdülhamid tahta çıkınca iktidarını diğer kişi ve kurumlarla paylaşmamak için kendisine muhalefet oluşturacak odakları zamanla teker teker ortadan kaldırmıştır. Bunların başında tahta çıkmak için anlaşmak durumunda kaldığı darbeci grubun tasfiyesi gelmiştir. Otoritesini sınırlayıcı güç olduğunu düşündüğü Midhat Paşa’yı 5 Şubat 1877’de sadareten azletmiş sonrasında Sultan Abdülaziz’in ölümüyle ilişkili yargılayıp 1881’de Taif’e sürgün etmiştir. Yine Süleyman Hüsnü Paşa’yı 1877-1878 Savaşı’ndaki yenilgiyle alâkalı olarak tutuklayıp 1879’da Bağdat’a sürgün etmiştir. Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa gibi Genç Osmânlıların ileri gelenlerini de yine memuriyet statüsünde İstanbul’dan uzaklaştırmıştır. Ayrıca 23 Aralık 1876’da ilân edilen Kanûn-i Esâsî’yi işlevsiz bırakması ve Meclis-i Mebusan’ı askıya alması, bürokratik vesayeti kaldırarak yönetimi Bâb-ı Âlî’den Yıldız Sarayı’na taşıması, kendisine sadakatle bağlanacak kişileri ordunun üst kademelerine taşıyarak askerî kesim üzerinde hâkimiyet kurması, hızlı şekilde kurumlaşan ve sertleşen sansür uygulamaları ve toplumun her alanına etki eden hafiyeliğin yaygınlaşması II. Abdülhamid’in 23 Temmuz 1908’e dek uyguladığı otoriter sistemin gelişmesini sağlamıştır.

İktidarını sağlamlaştırmaya çalışan Sultan II. Abdülhamid için önemli bir tehlike ve tehdit de ağabeyi V. Murâd’ın varlığıydı. Kendisinin tahta çıkışı V. Murâd’ın sağlığıyla ilgili bir sorun dolayısıyla mümkün olduğundan yeniden sağlığına kavuşması II. Abdülhamid’in meşrûiyetine

⁴ Eldem, *a.g.e.*, 326-328.

⁵ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev., Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 68.

⁶ Osmân Nûrî, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı Hayât-ı Husûsiye ve Siyâsiyesi I* (İstanbul: Kitâbhâne-yi İslâm ve Askerî, 1327), 99. Hal’ fetvasındaki V. Murâd’ın akıl sağlığının bir daha düzelmeyeceğini ifade eden “*cünûn-ı mutbik*” ibaresi II. Abdülhamid’in Midhat Paşa’ya koştuğu şartın yerine getirildiğini göstermektedir.

zeval getirebilirdi. Her ne kadar V. Murâd'ın hal' kararı şer'i kurallara uygun şekilde alınmışsa da II. Abdülhamid gibi vehimli bir kişilik için tehdit arz etmeye devam etmiştir. II. Abdülhamid'in vehimini haklı çıkaracak olaylar da arka arkaya meydana gelmiştir. 20 Mayıs 1878'te Ali Suavî'nin başını çektiği bir grup V. Murâd'ın ikamet ettiği Çırağan Sarayı'nı basarak onu tahta çıkarmak için girişimde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Temmuz 1878'te ise Scalieri'nin mahlû V. Murâd'ı Avrupa'ya kaçırmak için gizli bir komite kurduğu ortaya çıkarılmıştır. Böylece II. Abdülhamid kendi iktidarı önünde önemli engel oluşturan V. Murâd'ı Çırağan'da yirmi sekiz yıl boyunca sıkı gözetim altında tutarak hem bu tür teşebbüsleri engellemeye hem sağlık durumu hakkında bilgi alınmasını önlemeye hem de onun varlığını halkın nazarında adeta unutturmaya çalışmıştır.

Sultan II. Abdülhamid'in kurduğu otoriter iktidar anlayış beraberinde muhalif kitlenin ortaya çıkışını da hızlandırmıştır. Genç Osmânlıların ardılları sayılacak Jön Türkler yurt dışında çıkardıkları basın-yayın faaliyetleriyle II. Abdülhamid iktidarına karşı muhalefete başlamıştır. Jön Türk muhalefetinin önemli bir kesimini Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye gibi okullarda okuyan II. Abdülhamid karşıtı öğrenciler teşkil etmiştir. Bu okullarda öğrenciler biyolojik materyalizm ve bunun yanında Avrupa'da revaçta olan birçok siyasî akımı okuyup öğrenmiştir. Jön Türklerin nüvesini teşkil eden bu öğrenci grubunun benimsediği siyasî ve toplumsal değerlerin mevcut Osmanlı siyasî ve toplumsal düzeni ile çakışması II. Abdülhamid'e muhalefetlerinin fikrî yönünü oluşturmuştur.⁷ Jön Türklerin fikrî anlayışında V. Murâd ise kendilerinin düşünce sistemine yaraşır nitelikte bir isim olarak öne çıkmıştır. Askerî okullarda yasak olmasına rağmen V. Murâd'ın fotoğrafının öğrencilerin elinde gizlice gezdirilmesi⁸ Jön Türklerin ona duyduğu sevginin bir göstergesiydi.

Sultan II. Abdülhamid'in iktidarını sonlandırmak için neşriyatlarında propagandayı etkili şekilde kullanan Jön Türkler devlet ve toplum hayatını ilgilendiren siyasî, ekonomik, sosyal, dinî ve askerî hemen her konuda II. Abdülhamid'in şahsını ve iktidarını eleştirerek ona karşı halkın geniş katılım sağlayacağı bir sivil ihtilâl meydan getirmeye gayret göstermiştir. İktidara karşı kullandıkları muhalefet argümanları arasında V. Murâd da önemli bir yer tutmuştur. II. Abdülhamid'in iktidarının meşruiyetini sorgulayan Jön Türkler için V. Murâd Osmanlı tahtının gerçek sahibi olarak talep ettikleri parlamenter ve anayasa merkezli yönetim sistemini iade edecek kişiydi. V. Murâd üzerinden II. Abdülhamid'e karşı yapılacak muhalefet meşrû zemin üzerinden hareket etmeyi sağlayacağı gibi Osmanlı halkı üzerinde de etki meydana getirebilecekti. Dolayısıyla V. Murâd Jön Türkler için II. Abdülhamid iktidarını sona erdirecek bir güç kaynağı olabilirdi. Bu nedenle Jön Türk neşriyatı V. Murâd'ı sıkça gündeme getirmiştir. Mahlû V. Murâd'dan bahsedilirken kullanılan ibarelerin öne çıkanları aşağıda başlıklar hâlinde verilmiştir.

1. Tahtı Gasp Edilen Mazlum

Jön Türklerin V. Murâd'la ilgili söylemlerinin başında onun saltanat hakkının Sultan II. Abdülhamid tarafından elinden alındığı iddiası gelmektedir. Jön Türklere göre V. Murâd hem mazlumdur hem de meşrû hükümdardır. Hakkı olan taht Sultan II. Abdülhamid tarafından "gasb" edilmiştir. Jön Türkler "*Sultan Murâd nâ-murâdın târihçe-i felâketi*" şeklinde niteledikleri V. Murâd'ın saltanat hakkının elinden alınması sürecini *Osmânlî*'de şöyle anlatmaktadır:

⁷ Hanioğlu, *a.g.e.*, 46, 51.

⁸ Hanioğlu, *a.g.e.*, 181.

“Sultan Murâd, hilkatın nâdiren yetiştirdiği vücûdlardan ve asr-ı hazrın en büyük kurbanlarından. Sultan Murâd hürriyetperver, kerim, asr u zemânın istilzâm ettiği islahâtı takdir eder, hasenât u mehâsinin perestişkârı bir hükümdardır.” Tahta çıktığında hedefi Osmanlı Devleti’ni Avrupa devletlerinin medeniyet ve refah derecesine eriştirmek olmuştur. Halk da onu bir aile babasını sever gibi sevmiştir. Ancak Sultan Abdülaziz’in fecî sonu V. Murâd üzerinde psikolojik anlamda olumsuz etki yaratmıştır. Amcasının ölüm haberini aldığındaki tepkisi şu şekilde anlatılmaktadır: “Âli kalbli pâdişâh; vak’ayı işidir işitmez ağlaya ağlaya: Vükelâm beni rüsvâ etdi... Ben ona (ya’ni amucası Abdülaziz’e) vaad etmişdim. Hayâtına kimsenin taadi edemeyeceğini söylemişdim. Ah cânlar cânına kıydılar! Şimdi beni bir katil veyâ hiç olmazsa şerîk-i cinâyet gibi telakki edecek. La’netler olsun! Eyvâh!”⁹

Çerkes Hasan vakasını da II. Abdülhamid’in tertiplelediğini iddia eden Jön Türkler bu olay sonrasında V. Murâd’ın sağlık durumunun iyice bozulduğunu ancak kendisini tedavi eden Doktor Leidesdorf’un hastalığın geçici olup 40 gün içerisinde düzeleceğini söylediğini ifade etmektedir. Tahta çıkmayı arzulayan II. Abdülhamid ise “bin hile ve hıyânetle” Leidesdorf’u gönderip yerine İtalyalı “câhil ve vicdânsız” hekim Capoleone’u getirtip hastalığın “nâkâbil-i şifâ” olduğu yönünde rapor verdirerek V. Murâd’ın iyileşemeyeceğini kabul ettirmiş ve böylece “gâsib-ı saltanat olan cânî Abdülhamid” tahta çıkmıştır. Jön Türkler buna karşın “meşrû hükümdârımız olan Sultan Murâd-ı Hâmisin bugün dimağan sâlim ve sıhhat-i mükemmele üzere olduğunu cümlemiz biliyoruz” diyerek görüşlerini açıklamaktadır. Gizlice Çırağan Sarayı’na girerek orada V. Murâd’la görüşen Ali Şefkatî’ye atfen sabık hükümdarın “Abdülhamid’in yalnız bir endişesi, bir maksadı var o da beni tekrar tahta çıkmaktan men’ etmektedir. Uykusunu kaçırın şey yalnız bu fikirdir. Yoksa ahâlinin sa’adet ve selâmeti endişesi hiç değildir” dediği zikrolunmaktadır.¹⁰

Osmânli’de yayımlanan bu yazıyla Jön Türkler Sultan II. Abdülhamid’in V. Murâd’ın akıl sağlığının bozulmasına gayret ederek tahta çıktığını ve ağabeyinin bir daha iyileşemeyeceği yönünde raporlar hazırlattığını söyleyerek V. Murâd’ın haksızlığa uğradığı ve mazlum olduğu gündeme getirmektedir. *Osmânli*’de V. Murâd’ın mazlumluğuna dair ilginç bir iddia da ortaya atılmaktadır. Buna göre V. Murâd tahta iken halk tarafından çok sevilmekte ve sağlığının düzelmesi için Osmanlı’nın İslâm, Rum, Ermeni, Yahudi bütün tebaası tarafından kendisine can-ı gönülden dua edilmekteydi. Bu sırada şehzade olan Abdülhamid Efendi ise tahta çıkabilmek için cinlerin ve perilerin yardımıyla kardeşinin ölümünü arzulamaktaydı. Şehzade Abdülhamid büyücüsü Kaşıkçı Ali Efendi’nin oğlundan yardım istemiş o da balmumundan padişahın resmini yapmıştır. V. Murâd’ı temsil eden balmumuna Şehzade Abdülhamid iğneler batırılmış ve balmumu büyücünün evine götürülmüş. Abdülhamid’in büyücüsü her gece Kur’an-ı Kerim’in üzerine oturarak bir yandan birtakım sözler okuyup üflüyor cinleri ve perileri başına topluyor diğer yandan da elindeki nar ağacından koparılmış bir diken balmumuna batırıp çıkarıyormuş. Büyüclere ve

⁹ Jön Türklerin vurguladığı bu husus Sultan Abdülaziz’in ölümünün araştırılıp suçlu olarak belirlenenlerin cezalandırıldığı Yıldız Mahkemesi yargılamalarında gündeme gelmiştir. Midhat Paşa ve Damad Mahmud Paşa gibi isimlerin de yargılandığı davada Mahmud Paşa Sultan Abdülaziz’in katledilmesi emrini V. Murâd’dan aldığı yönünde ifade vermiştir bkz. BOA, Y.EE, 17/21. Davada V. Murâd Sultan Abdülaziz’in öldürülmesinde “âmir-i mücbir” olmakla itham edilmiştir bkz. BOA, Y.EE, 17/77. Böylece “âmir-i mücbir” olarak davaya adı karışan V. Murâd’la ilgili II. Abdülhamid kısas fetvaları aldırmıştır bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967), 152-155. II. Abdülhamid aldırıldığı kısas fetvalarına karşın V. Murâd’ın hayatına son vermemiştir. Bunu yapmak yerine Midhat Paşa gibi önemli bir taraftarını Tai’f’e sürgün etmiş kendisini de Çırağan Sarayı’nda daha sıkı ve katı gözetimde uzun yıllar kalmasını sağlamıştır. II. Abdülhamid Sultan Abdülaziz’in ölüm emrini verdiği gerekçesiyle ağabeyinin itibarını düşürüp Çırağan’da unutulmasını sağlamıştır.

¹⁰ “Sultan Murâd-ı Hâmis”, *Osmânli*, Sayı 43, 1 Eylül 1899, 1-3.

sihirlere meftun olan II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra da topladığı büyücülerle bir sihirbaz alayı teşkil etmiştir. Sihirbazları geceleri çeşitli büyüler yaparak V. Murâd'ın hapis olduğu Çırağan Sarayı'na doğru üflüyorlarmış.¹¹ Jön Türkler bu iddiayla da II. Abdülhamid'in tahtını meşrû yollardan almadığını ve Allah'ın haram kıldığı büyülerle V. Murâd'ın hakkını elinden aldığını anlatmaktadır. Böylece mazlum V. Murâd algısı dinî açıdan desteklenmektedir.

V. Murâd'la ilgili Avrupa matbuatında çıkan makalelere *Osmânli* isimli yayın organında yer verilmektedir. Bunların birinde Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümünden sonra V. Murâd'ın amcasının hal'i ve ölümüyle alâkalı itham edileceği psikolojisine kapıldığı ve bu nedenle ruh hastalığına yakalandığı anlatılmaktadır. "*Müdâvât-ı telkîniye*"de meşhur bir doktorun haftalarca sürdürdüğü tedavi sonucu V. Murâd'ın sağlık durumu düzelmiştir. Ancak tedaviyi yürüten doktor bir süre sonra "*garip*" bir hastalığa yakalanarak vefat etmiştir. Makalenin sonunda da Jön Türkler görüşlerini belirtmektedir: "*Sultan Murâd âfiyette fakat Çırağan'da mahbus, tahtı kardaşı tarafından mağsûb bulunur.*"¹² Böylece V. Murâd'ın sağlığının yerinde olup hapis tutulduğunun ve Osmanlı'nın meşrû hükümdarı olmasına karşın tahtının II. Abdülhamid tarafından gasp edildiğinin Avrupa çevrelerince de doğrulandığı yönünde Jön Türk neşriyatında algı oluşturulmaktadır.

Meşveret'te de V. Murâd'ın saltanat hakkının elinden aldığı yönünde görüşler bildirilmektedir. Ahmed Rızâ *Meşveret*'te Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışını tartışmaya açmaktadır. Ona göre II. Abdülhamid V. Murâd'ın saltanatını destekleyen herkesi bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. *İstikbâl* gazetesi sahibi Ali Şefkâti V. Murâd'ı desteklediği ve tahttan indirildikten sonra gizlice onunla haberleştiği için II. Abdülhamid'in hışmına uğrayarak hapsedilmiş ancak sonradan bir yolunu bularak Avrupa'ya kaçabilmiştir.¹³ Midhat Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa gibi isimler de V. Murâd taraftarı olduklarından dolayı II. Abdülhamid tarafından birer bahaneyle öldürülmüştür. Tahta çıktığından beri II. Abdülhamid'in vehmi ve telaşı "*beni indirecekler Murâd'ı çıkaracaklar*" kuruntusundan ileri gelmektedir. Zira II. Abdülhamid tahta birtakım şartlarla getirilmiştir. Bunların başında ise V. Murâd'ın sağlığının düzelmesiyle tahtı iade etmesi ve Kanûn-i Esâsî'nin hükümlerinin icrası gelmektedir. Yani saltanat makamı II. Abdülhamid'e "*muvakkaten tevdi*" edilmiş bir emânet'ti. Ancak II. Abdülhamid vekâleti suiistimal, emaneti telef ve tahtı "*gasp*" etmiştir.¹⁴

Halil Ganem de Sultan II. Abdülhamid'in V. Murâd'ın uğradığı geçici hastalıktan istifade ederek tahta çıktığına işaret etmektedir.¹⁵ V. Murâd'ın Midhat Paşa'ya gönderdiği ve *Meşveret*'te yayımlanan mektupta sabık hükümdar başına gelenleri "*musîbet*" olarak nitelendirmekte ve bunun kendi hâllerinden çok devletin ve vatanın aleyhine olduğunu söylemektedir. Jön Türkler de V. Murâd'ın tahta çıkmasından halkın gayet memnun olduğunu ve coşkulu şekilde cülusu kutladığını

¹¹ "Târihden Bir Nebze", *Osmânli*, Sayı 41, 1 Ağustos 1899, 6.

¹² "Sultan Murâd Mazlûm", *Osmânli*, Sayı 34, 15 Nisan 1899, 4.

¹³ Ahmed Rızâ, "Ali Şefkâti Bey'in Vefâtı", *Bir Numeralı Meşveret'in İlâvesi*, 1 Aralık 1895, 1.

¹⁴ Ahmed Rızâ, "Sultan Murâd'ın Cinneti", *Meşveret*, Sayı 13, 5 Temmuz 1896, 3-4. Ahmed Rızâ'nın dile getirdiği şekilde Midhat Paşa ile yapılan görüşmelerde II. Abdülhamid'in ağabeyinin sağlığı düzelineye kadar sınırlı olarak tahta çıkarıldığı yorumunu doğrulayacak bir belgeye ulaşılamamış olması bunun iddiadan öteye geçemeyeceğini göstermektedir. Nitekim II. Abdülhamid böyle bir şartı kabul etmeyip daha önce belirtildiği üzere V. Murâd'ın onulmaz bir hastalığa sahip olduğunu onun hal' fetvasına ekletmiştir. Ahmed Rızâ'nın dile getirdiği iddianın geçersizliği birçok çalışmada da belirtilmektedir bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 409-410; Georgeon, *a.g.e.*, 69; Orhan Koloğlu, *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan Abdülhamid Gerçeği* (İstanbul: Gür Yayınları, 1987), 129; Eldem, *a.g.e.*, 55.

¹⁵ Halil Ganem, "İcmâl-i Mesâib", *Meşveret*, Sayı 26, 25 Ekim 1897, 1.

ifade etmektedir. Ancak bu saadet uzun sürmemiş ve II. Abdülhamid'in tahta oturmasıyla devlet ve millet felâketlere sürüklenmiştir.¹⁶

Meşveret'te yayımlanan bir makalede Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirileceğine kesin gözle bakılmakla birlikte makam-ı hilafete ve saltanata kimin geçeceği konusunda V. Murâd ile Şehzade Reşâd Efendi isimlerinin konuşulduğu anlatılmaktadır. Makalenin yazarına göre veraset usulü gereğince saltanat V. Murâd'ın hakkıdır. Zira V. Murâd'ın hal' edilmesi II. Abdülhamid'in "hadsiz, hesabsız hile ve desâis"iyle meydana geldiğinden "sahih" ve "meşrû" değildir. Dolayısıyla "hânedân-ı saltanatın ekber ve râşidi Sultan Murâd hazretleridir". V. Murâd'ın saltanat hakkı "âlem-i insâniyeti ağıladır sûretde gasb edilmiştir." Bununla da yetinilmemiş ve vahşi şekilde hapslere atılarak çeşitli mezalime uğramıştır. Ailesiyle birlikte hayatı da tehdit olunmuş ve hâlâ da olunmaktadır. Bu sebeple "şerîata ve kâide-i devlete riâyet olunacak ise her şeyden evvel Sultan Murâd hazretlerinin hakları tezâhür eyler." Üstelik Şehzade Reşâd Efendi de bazı kişilere gönderdiği mektuplarda ağabeyi V. Murâd'ın sağlığının yerinde bulunduğu için saltanat hakkının onun olduğunu kabul etmektedir.¹⁷ Böylece Jön Türkler arasında II. Abdülhamid'in indirilmesiyle tahtın yeni namzedi konusunda fikir birliği bulunmamakla birlikte V. Murâd'ın hükümdarlığının meşrûiyetine yönelik kalem oynatılmıştır.

Kanûn-i Esâsî'de de V. Murâd'ın tahta çıkış ve hal' sürecini anlatan bir yazı dizisi yayımlanmıştır. Yazı dizisinin V. Murâd'ın tekrar tahta cülusunu temin maksadıyla kaleme alınmadığı belirtilmekle birlikte hakkı gasp edilmiş mazlum padişah imajı güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca onun bir portresi de gazetenin 11. sayısının ilâvesi olarak okuyuculara hediye edilmektedir.¹⁸ Şûrâ-yı Ümmet'te ise masonlarla alakalı bir yazıda II. Abdülhamid'in "mason cem'iyetlerinin ehemmiyetini ve hakan-ı mazlûm Sultan Murâd hazretleri hakkındaki hissiyât-ı ihtirâm-kârânesini" bildiği için mason cemiyetleri içerisine hafiyelerini sokarak faaliyetlerini takip ettirdiğini, masonların da bunu fark ederek daha gizli şekilde hareket etmeye başladıkları belirtilmektedir. Paris mason cemiyetlerinden birinin neşriyatında Osmanlı'da Kanûn-i Esâsî'nin tatbik edilmesi gerektiği ve bunun için de "makâmında havfler, dehşetler içinde duran Sultan Abdülhamid'i azl u hal' ile yerine, bî-gayr-ı hak hal' ve habs edilen birâderi Sultan Murâd'ı çıkarmak lâzım" olduğu yönünde görüş belirtildiği Jön Türklerce vurgulanmaktadır.¹⁹ Böylece V. Murâd'ın hakkının mason cemiyetleri tarafından da savunulduğuna dikkat çekilmektedir.

V. Murâd'ın saltanatının II. Abdülhamid tarafından gasp edildiği ve haklarının elinden alındığı söylemi işlenirken onun aynı zamanda Çırağan Sarayı'nda mahkûm ve çektiği eziyetlerle mazlum olduğu görüşleri de Jön Türk muhalefesinde gündeme getirilmektedir.

2. Çırağan Mahkûmu

Jön Türkler Sultan II. Abdülhamid'in tahtta bulunmasını gasp olarak görmekle birlikte meşrû hükümdar V. Murâd'ın Çırağan Sarayı'ndaki zorunlu ikametini de mahkûmiyet dönemi şeklinde değerlendirmektedir.

¹⁶ "Sultan Murâd Mazlûmunun Midhat Paşa'ya Bir Nâme-i Hümâyûnu", *Meşveret*, Sayı 7, 1 Mart 1896, 2.

¹⁷ Tarîk-i İlmîyeden Hayreddin, "Hakk-ı Saltanat", *Meşveret*, Sayı 23, 3 Aralık 1896, 1-2.

¹⁸ "Sultan Murâd-ı Hâmis veyâ Çırağan Mahbûsu", *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 7, 1 Şubat 1897, 1-2; "Sultan Murâd Hân-ı Hâmis Hazretleri", *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 11, 1 Mart 1897, 1-3; "Sultan Murâd Hân-ı Hâmis Hazretleri Tercüme-i Hâl-i Husûsilerinden", *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 12, 14 Mart 1897, 1-2; "Sultan Murâd Hazretleri", *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 14, 29 Mart 1897, 1-3.

¹⁹ Hiram M., "Farmasonlar", *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 27, 29 Nisan 1903, 3.

Jön Türklere göre Sultan II. Abdülhamid acımasız ve vicdansız olarak akrabasına dahi merhamet göstermeyen birisidir. Hanedan üyelerine hapis hayatı yaşatmaktadır. Bu konuda ise V. Murâd başta gelmektedir. İlk sayısı V. Murâd'ın tahttan indirilip yerine II. Abdülhamid'in çıktığı 31 Ağustos tarihinin yıldönümünde çıkan *Hak* gazetesinde o gün bir talihsizlik ve felâket olarak nitelendirilmektedir. Çünkü V. Murâd'ın Çırağan Sarayı'nda hapse mahkûm olup her “nev' hukuk-ı meşrûasından” mahrum edilmesi o gün başlamıştır.²⁰ *Meşveret*'te II. Abdülhamid'in V. Murâd'a yaptığı mezalimin Osmanlılar için ibret olduğu, kendi kardeşine bunları yapan padişahın ahaliye hiç acımayacağı anlatılmaktadır.²¹ *Hareket* risalesinde V. Murâd'ın durumu şöyle dile getirilmektedir: “Ya o biçâre Sultan Murâd'ın ne cürmü ne kabahati vardır ki yirmi seneden berü zindân-ı belâ içinde çürüyüb duruyor”. Yine risaleye göre V. Murâd'a yapılan zulüm ne İslâm ve Osmanlı kanunlarına ne de insanlığa uygundur.²² Böylece Jön Türk matbuatında II. Abdülhamid'in acımasızlığı ve zulmü ile V. Murâd'ın mazlumluluğu paralel işlenmektedir. Nitekim *Meşveret*'te de II. Abdülhamid'in hanedan üyelerine mezalimin en kötüsünü icra ettiği belirtilirken mezalime uğrayan V. Murâd ise şu şekilde anlatılmaktadır: “Memâlik-i Osmâniye'de, Avrupa'da, Asya'da hâsılı cihânda bir ferd, bir masûm var mıdır ki Sultan Murâd-ı Hâmis kadar mazlûm olsun.” Zira V. Murâd medeniyetin gerekliliklerini, hukukun ve hürriyetin kutsiyetini iyi anlamış bir hükümdardır. Dolayısıyla onu bu şekilde mahkûm etmek korkunç işkencelerle öldürmekten daha kötüdür. En canî insan bile hapis ve kal'abend olduğunda ailesiyle görüştürülüp haberleşme imkânı tanınırken V. Murâd ise yıllardır bu haktan bile mahrumdur. II. Abdülhamid tarafından icra edilen “zulmün bu derecesi” karşısında Jön Türkler dehşetten titrediklerini vurgulamaktadır. Böyle kendi kardeşine dahi “gaddarâne” davranan padişahın millet için hizmet ve merhamet beklemek gaflettir.²³

Sultan II. Abdülhamid V. Murâd'ın halk nezdinde hatırlanmamasını ve unutulmasını sağlamak için her türlü önlemi almaya çalışmaktadır. Beşiktaş iskelesinden daha çok yolcu taşınması için iskelenin genişletilmesi planlanmış ve mühendisler bir harita çıkarmıştır. Ancak Beşiktaş Muhafızı olan Jön Türklerin ifadesiyle “câni-i meşhûr” Hasan Paşa bir jurnal vermiş ve iskelenin genişletilmesiyle halkın biniş ve inişlerinde gözlerini çokça Çırağan Sarayı'na çevireceğini arz etmiştir. Bunun üzerine “zâten kuduracak şey arayan” II. Abdülhamid de haritanın yok edilip iskelenin eski hâlinde bırakılmasını emretmiştir. Jön Türkler padişahın bu kararı karşısında şu yorumda bulunmaktadır: “Acabâ; şu iskeleyi eski hâlinde bırakmakla ahâliyi Beşiktaş iskelesine çıkdıkça Çırağan'a bir nazar-ı merhamet atf etmekden men' etmek ve Sultan Murâd mağdûru milletin kalbinden silmek mümkün mü?..”²⁴ *Şûrâ-yı Ümmet*'te özellikle İstanbul'da yaşayanların V. Murâd'ın hâlinde müteessir oldukları ve Çırağan Sarayı'nın önünden geçerken kalplerinin acıyıp başlarını yerlere eğdikleri anlatılmaktadır. Tahta çıktığında bütün millet istikbalini ona bağlamıştır. Ancak onun tahttan inmesiyle Osmanlılar için yeni bir “devr-i meşakkat” açılmış, V. Murâd da bu devrin mazlumu olmuştur. Jön Türklere göre yalnız kendisi değil, ailesi de II. Abdülhamid'in zulmüne uğramaktadır. II. Abdülhamid V. Murâd'ın çocuklarını ondan uzaklaştırarak başka yerlere kapatmış ve baba ile evlatlarını ayırmıştır. Bunun yanında V.

²⁰ “Tahdis-i Nikmet”, *Hak*, Sayı 1, 31 Ağustos 1899, 1.

²¹ İlmiyeden Hayrullah, “Darü'l-Harb”, *Meşveret*, Sayı 22, 8 Kasım 1896, 4.

²² *Hareket* (İstanbul, 1312), 55-56.

²³ “Sultan Murâd Mazlumun Midhat Paşa'ya Bir Nâme-i Hümâyûnu”, 2.

²⁴ “Havâdis”, *Hak*, Sayı 4, 15 Ekim 1899, 4.

Murâd'ın çocukları II. Abdülhamid'in emriyle sürekli hafiyeler tarafından gözetim altında tutulmaktadır.²⁵

Jön Türkler V. Murâd'ın Çırağan Sarayı'nda Sultan II. Abdülhamid'in emriyle öldürüleceğine dair iddiaları zaman zaman gündeme taşımaktadır. *Osmânî*'de “*evlâd katili*” şeklinde niteledikleri II. Abdülhamid'in V. Murâd'ın hayatına son vermek için teşebbüste bulunduğu belirtilmektedir.²⁶ İddialarının birinde de V. Murâd'a suikast yapılacağını “*mevsûken*” haber aldıklarını söyleyerek “*zâlim*” II. Abdülhamid'in elinden mazlum V. Murâd'ın kurtarılması için umûm millet-i İslâmiye'ye çağrıda bulunmaktadır.²⁷ Gazetede yayımlanan bir mektupta V. Murâd yaşadıkça rahat edemeyeceğini bilmelerine karşın onu ortadan kaldıramamaları karşısında II. Abdülhamid'in çevresindekilere “*Allah hepinizin belâsını virsün; ekmeğim size harâm olsun kahr olunuz*” dediği söylenmektedir. Ali Suavî'yi Çırağan Baskını sırasında öldüren Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın II. Abdülhamid'in bu isteğini yerine getirmek için “*Sultan Murâd'ın hayâtından eser kalmayacağına dâir*” teminat vermesi üzerine kendisine müşir unvanı verildiği ve yakın zamanda “*hakân-ı mazlûmun*” fecî şekilde vefatının muhakkak olduğu iddia edilmektedir. Mektubun sahibi de bu haberin *Osmânî*'de acilen yayımlanmasının elzem olduğunu vurgulamaktadır.²⁸ Bunun yanında Jön Türkler V. Murâd'a karşı Yıldız Sarayı tarafından bir suikast teşebbüsünde bulunduğu haberini aldıklarını söyleyerek “*Bu teşebbüs-i şeni'ye karşı bizce lâzım ve mümkün olan tedâbir ittihâz edilmiştir.*” şeklinde uyarıda da bulunmaktadır.²⁹ *Hak*'ta V. Murâd'ın öldüğüne dair yıldırım haber büyük puntolarla şu şekilde verilmektedir: “*İnanmak istemiyoruz. 'Rahmetullahi aleyh' diyemeyeceğiz... İnşallah yalandır!.. Mevsûk haberlere göre: Sultan Murâd-ı Hâmis ölmüşdür..*”³⁰ Jön Türkler zaman zaman Avrupa gazetelerinde de V. Murâd'ın zehirle öldürüldüğüne dair haberlerin dolaştığına dikkat çekmektedir.³¹ II. Abdülhamid'in V. Murâd'ı kimseye göstermemesi onun öldürüldüğünü düşündürmektedir. Bu tür haberlerle halkın duyguları harekete geçirilip II. Abdülhamid'e karşı isyan teşvik edilmektedir.

Jön Türkler V. Murâd'ın Çırağan Sarayı'ndaki sağlık durumunu da neşriyatlarında sıkça gündeme taşımaktadır. *Meşveret*'te V. Murâd'ın ruhî rahatsızlığı bulunmadığı yönünde görüş belirtilmektedir. Ahmed Rızâ'nın iddiasına göre II. Abdülhamid'in vehmi ve telâşî sabık padişahın hasta yahut deli olmadığını göstermektedir. Zira V. Murâd hasta olsaydı bunu açıkça ilân eder, yabancı elçilere ve gazetecilere V. Murâd'ı gösterir ve aleyhtarlarından kurtulmuş olurdu. Ancak bu konuda sessiz kalması V. Murâd'ın hasta veya deli olmadığını ispatlamaktadır. Ahmed Rızâ eğer V. Murâd'ın sağlığı yerindeyse tahta çıkması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü “*Hakk-ı saltanat mâdem ki ekber evlâdındır. Sultan Murâd sağ ise, sağlam ise Sultan Abdülhamid'in saltanata hakkı olamaz.*” II. Abdülhamid tahttan indirilmelidir. V. Murâd ve diğer şehzadeler meydana çıkarılmalı eğer hasta olan varsa gereğince tedavi ettirilmelidir. Ahmed Rızâ V. Murâd'ın Çırağan Sarayı'nda esarete bırakılmayacağını da ısrarla vurgulamaktadır: “*Ârızî bir maraza tutulmaktan başka kabâhati olmayan millet ve hürriyet âşığı bir pâdişâhî câniler, mücrimler gibi habsde bırakmak bize zuldür. Pâdişâh zâlim ise bizde mi cellâd olduk?*”³²

²⁵ “Sultan Murâd'ın Kızı”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 55, 15 Temmuz 1904, 3-4.

²⁶ “Ricâ”, *Osmânî*, Sayı 19, 1 Eylül 1898, 1.

²⁷ “İhtâr”, *Osmânî*, Sayı 31, 1 Mart 1899, 1.

²⁸ “İstanbul'dan”, *Osmânî*, Sayı 54, 15 Şubat 1900, 4.

²⁹ “Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülükâne Başkitâbet Celîlesine”, *Osmânî*, Sayı 12, 15 Mayıs 1898, 1.

³⁰ “Bir Yıldırım!..”, *Hak*, Sayı 6, 23 Kasım 1899, 1.

³¹ “Mektûb-ı Mahsûsî”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 3, 9 Mayıs 1902, 4.

³² Ahmed Rızâ, “Sultan Murâd'ın Cinneti”, 4.

Osmânî'da aynı konu gündeme getirilmekte ve eğer V. Murâd deli ise onun neden hapis tutulduğu sorulmaktadır. Eğer akıl sağlığı yerinde değilse serbest bırakılmalı ve onun padişahlık yapamayacak olduğunu herkes görmelidir. Ancak aksi bir durum varsa saltanat hakkı onundur ve bu hak teslim edilmelidir.³³ *Osmânî*'da ayrıca Avrupa basınında çıkan ve V. Murâd'ın sağlık durumunun iyi olduğunu belirten haberler Türkçeye tercüme edilip yayımlanarak konunun uluslararası çevrelerce de takip edildiğine dikkat çekilmektedir.³⁴ *Kanûn-i Esâsî*'de de V. Murâd'ın değil "*mecnûn*", hasta bile olmadığı vurgulanmaktadır. Aklı, sıhhati tam ve yerindedir. Tahtın meşrû sahibi olduğundan dolayı da II. Abdülhamid ondan çekinmekte ve mahvına çalışmaktadır.³⁵

V. Murâd'ın Çırağan Sarayı'nda esaret ve zulüm altında yaşadığı söylemi Jön Türk risalelerinde de konu edilmektedir. Sultan II. Abdülhamid'in kendinden önceki Osmanlı padişahları ve bazı devlet adamları şahitliğinde Hz. Muhammed tarafından yargılanmasını anlatan *Mahkeme-i Kübrâ* risalesinde V. Murâd şöyle konuşturulmaktadır: "*Bekâsız dünyâya vedâ' etmeden aranızda bulunduğuma taaccüb etmeyiniz. Anka gibi yalnız ismim var, cismim meydânda yok. On sekiz seneden beri güyâ kardeşim olacak Abdülhamid üç günlük saltanat için beni saray şeklinde esâret zindânlarında sürütüyor, bin desise ile mecnûnum diye tahtımdan indirildim. Şuûrumda hâle varsa ne için cehennem zebânisi kıyâfetinde 'Hasan Paşa' denilen ifritin taht-ı muhâfazasında yaşatılıyor! Millet akılsız mı ki eğer ben hakikaten mecnûn isem onu indirsin de beni çıkarsın?! Mülkûn vâris-i meşrû'u sıfatıyla halife oldum. Saltanat tahtına çıkdımsa cinâyet mi işledim? İnsân yüzü görmekten dinim kadar sevdiğim memleketimin merkez-i iclâli olan pâyitahtının içinde bile gezmekten mahrûmum: Bu eziyetlere lâyük olmak için ne kabâhat işledim! Ne bedbaht kulun imişim ki sağ iken mezârda yaşıyorum. Bir vahşinin revâ görmeyeceği bu cezâlar, bu ıstırablar kâfi değil gibi nûr-ı didem oğlum Selâhaddin de benimle berâber unfovân-ı şebâbını, eyyâm-ı nevcivânisini zulm zindânlarında, esâret medfenlerinde geçiriyor.*"³⁶

Ulemâ-yı Din-i İslâm'a Da'vet-i Şer'îye risalesinde V. Murâd'ın "*mecnûnluğu*" ilân edilerek tahttan indirildiği hatırlatılarak "*sâhib-i şuûr*" olmasına karşın "*ahlâk-ı İslâmîye'yi ifsâd ve reayâyı berbâd*" eden II. Abdülhamid'in de tahtta bulunmasının caiz olmadığı söylenmektedir. V. Murâd'ın mecnunluğunun II. Abdülhamid döneminin en müthiş "*muamma*"larından biri olduğu belirtilerek eğer gerçekten V. Murâd "*muhtellu's-suûr*" olsaydı II. Abdülhamid'in onun bu "*hâl-i mecnûnânesini*" herkese göstermek için çarşı pazarlarda gezdirip teşhir etmeyi bir gün geciktirmeyeceği ve böylece iktidarına karşı olan V. Murâd taraftarlarını susturacağı ifade edilmektedir. Bunun yerine defnedilircesine zindanda tutulması Jön Türklere göre V. Murâd'ın deli olmadığının en açık göstergesidir.³⁷

Jön Türkler V. Murâd'ın akıl sağlığının yerinde olduğu ve tahta çıkması gerektiği söylemlerini gündeme taşırken aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid'in aklî dengesinin bozuk olduğunu da iddia etmiştir. Böylece II. Abdülhamid'in ciddi psikolojik sorunları bulunduğundan padişah ve halife

³³ "Anarşist Kim?", *Osmânî*, Sayı 23, 29 Ekim 1898, 3.

³⁴ "Sultan Murâd Han-ı Hâmisin Ahvâl-i Sihhiyesi", *Osmânî*, Sayı 73, 1 Aralık 1900, 3. Avrupa basınında çıkan bu tür haberlere karşın II. Abdülhamid birçok Avrupa gazetesini maddî yollardan elde edip V. Murâd'ın "*şifa bulmaz cinneti*"nden bahseden yazılar da yazdırmıştır bkz. Süleyman Kâni İrtem, *Yıldız ve Jön Türkler İttihat-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 8.

³⁵ "Cülûs Tebriki Nâmıyla Abdülhamid-i Sâni'ye Takdim Olunan Hitâbdan", *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 26, 8 Ekim 1898, 1.

³⁶ [Abdullah Cevdet], *Mahkeme-i Kübrâ* (Mısır, 1908), 24-25.

³⁷ *Ulemâ-yı Din-i İslâm'a Da'vet-i Şer'îye* (Mısır, 1314), 12.

olamayacağını savunmuşlardır. V. Murâd'ı tahttan indiren neden olarak gösterilen mecnunluk ifadesi Jön Türkler tarafından II. Abdülhamid için kullanılarak bu yönde bir imaj çalışması da yürütülmüştür.³⁸

V. Murâd'ın yaklaşık 22 yıldan beri Çırağan Sarayı'nda hapis olması ve hayatından endişe edilmesi nedeniyle Jön Türkler, Düvel-i Muazzama hükümdarlarına ve devlet yöneticilerine 1898 yılında birer mektup göndermişlerdir. *Osmânli*'de tercümesi yayımlanan mektupta Düvel-i Muazzama'dan mahkûm ve mazlum V. Murâd'ın kurtarılması istenmekte ve Osmanlı'nın meşrû hükümdarı kendisi olduğu için tahta çıkarılması konusunda destekleri beklenmektedir.³⁹ Onlara göre bu noktada ilk olarak II. Abdülhamid'in iktidarına son verilmelidir. Dolayısıyla mektup Jön Türklerin II. Abdülhamid'i tahttan indirebilmek için Düvel-i Muazzama'dan destek istemeleri anlamına gelmektedir.

Jön Türkler bu konuda Almanya hükümdarı Kayzer II. Wilhelm'den de destek beklemektedir. Ancak Almanya'ya bakış noktasında Cemiyet'in Mısır ve Cenevre Şubeleri arasında görüş farkı bulunmaktadır. Mısır Şubesi'nin yayını *Kanûn-i Esâsi*'de Almanya'ya şüpheyle yaklaşmaktadır. II. Wilhelm'in Osmanlıların ve Müslümanların dostu ise Kanûn-i Esâsi'nin ilânını II. Abdülhamid'den neden istemediği ve mazlum V. Murâd'ın durumunu gündeme getirip onun kurtarılması için neden çaba göstermediği sorusu sorulmaktadır.⁴⁰ Bu nedenle de Mısır Şubesi'nin Almanya'nın dostluk söylemlerine inanmadığı ve Kayzer II. Wilhelm'i de II. Abdülhamid'in müttefiki olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Buna karşın Cemiyet'in merkezi konumundaki Cenevre Şubesi ise II. Wilhelm'in 18 Ekim-26 Kasım 1898 tarihleri arasında gerçekleştirdiği şark seyahati esnasında Almanya'dan çıkmadan önce bir mektubu, İstanbul'a geldiği sırada da bir telgrafı kendisine göndermişlerdir. *Osmânli*'de tercümesini yayımladıkları telgrafta Alman imparatorunun bu seyahatinde Osmanlı toplumunun kalbinde bıkaçağı en önemli hatıranın “*mazlûm ve mahbûs Sultan Murâd-ı Hâmis Hazretlerinin îade-i serbestiyesi*” yönünde bulunacağı teşebbüs olacağı vurgulanmaktadır.⁴¹ Jön Türklerin bu ricasına karşı uluslararası siyasî ve askerî alanlarda işbirliği yaptığı Osmanlı'yla ilişkilerine zarar vermemek için II. Abdülhamid tarafından olumsuz algılanabilecek böyle hassas bir konunun Alman imparatorunca gündeme getirilemeyeceği aşikârdır. Nitekim II. Wilhelm de V. Murâd'ın durumuyla alâkalı bir girişimde bulunmamıştır.

Jön Türkler V. Murâd'ın akıl sağlığının gayet yerinde olduğu haberleriyle Ali Suavî'nin V. Murâd'ı kaçırma girişimine benzer eylemlerin gerçekleştirilmesini istemektedir. Çırağan Baskını'nı öven Jön Türkler halkı “*Suavîyâne gazâlar*” verilmesi yönünde teşvik etmektedir.⁴² *Meşveret*'te zamanı geldiğinde kabaran “*efkâr-ı umûmiye*”nin II. Abdülhamid'den yaptığı kötülüklerin hesabını soracağını ve en başta da “*Sultan Murâd mazlûmun*” hesabının olacağı belirtilmektedir.⁴³ *Osmânli*'daki bir makalede de V. Murâd'ın esaretten kurtarılması ve yeniden

³⁸ Jön Türk muhalefesinde II. Abdülhamid'in akli yönden bozuk olduğu söylemleri için bkz. Murat Yılmaz, *Erken Dönem Jön Türk Muhalefesinde İmaj Mühendisliği* (İstanbul: Kitabevi, 2021), 29-35.

³⁹“Sultan Murâd-ı Hâmis Hazretleri Hakkında Düvel-i Muazzama Hükümdârânına Cem'iyetimiz Tarafından Gönderilen Mektûbun Süret-i Mütercimesidir”, *Osmânli*, Sayı 12, 15 Mayıs 1898, 1. Jön Türklerin Avrupalı Büyük Devletlere gönderdiği bu mektup daha *Osmânli*'de yayımlanıp okuyuculara duyurulmadan Londra Sefareti tarafından 30 Nisan 1898'de Yıldız Sarayı'na haber verilmiştir bkz. BOA, HR.SFR.3, 471/56.

⁴⁰ “Ehl-i İslâm'la Türkiyâ ve Almanya”, *Kanûn-i Esâsi*, Sayı 34, 13 Mart 1899, 3.

⁴¹ “Telgraf”, *Osmânli*, Sayı 25, 1 Aralık 1898, 1.

⁴² “Ali Suavî Merhûm”, *Mîzân*, Sayı 26, 28 Haziran 1897, 2.

⁴³ “Sultan Murâd Mazlumun Midhat Paşa'ya Bir Nâme-i Hümâyûnu”, 2.

tahta çıkarılmasını sağlama vazifesini halka yüklediği onun ağzından şöyle anlatılmaktadır: “Mahbesemin demir pençelerini kırmak, beni mahbûsiyetden kurtarmak işi, benim bir cânî gibi habs edilmeme man’i olmayan ahâliye âiddir. Gasb edilmiş olan taht-ı hükümdârıma tekrar geçmem lâzım ise bunu taleb ve da’va etmek hak ve vazifesi milletindir.”⁴⁴ Böylece Jön Türkler II. Abdülhamid’i tahttan indirecek bir sivil ihtilâli örgütlemeye ve halkı V. Murâd ismi etrafında kümelemeye çalışmıştır. Jön Türklerin bu yöndeki gayretleri V. Murâd’ın 29 Ağustos 1904 tarihli vefatıyla akamete uğrayacaktır.

3. Merhum Padişah

Jön Türklerin çağrılarına karşın V. Murâd’ın tahta çıkarılması yönünde ciddi bir girişim olmamış ve Çırağan Sarayı’ndaki zorunlu ikameti yirmi sekiz yıl devam etmiştir. Jön Türk muhalefetine V. Murâd vefatıyla yeniden gündeme oturmuştur. Zira vefatından birkaç hafta önce *Osmânî*’de çıkan bir haberde “meşrû ve mazlûm Sultan Murâd’dan artık kimse bahs etmiyor” denilerek makamı gasp edilip Çırağan Sarayı’nda hapsedileli yirmi sekiz yıl olduğu söylenmektedir. Yıldız Sarayı’ndan sızan bilgilere göre Sultan II. Abdülhamid hastalıktan mustarıptır ve son günlerinin yaklaştığını anlamıştır. Yine haberde kardeşlerinden V. Murâd veya Reşâd Efendi yerine kendi çocuklarından birini tahta geçirmek için saltanat verasetini bozmaya çalıştığı iddia edilmektedir.⁴⁵

Jön Türklerin Sultan II. Abdülhamid’in son günlerinin yaklaştığını bildirmelerine karşın 29 Ağustos 1904 tarihinde V. Murâd’ın vefat haberi gelmiştir. Vefatının ardından *Osmânî*’nin 5 Eylül 1904 tarihli sayısı “Sultan Murâd Merhûm” adlı başyazı ve onun bir portresiyle çıkmıştır. Yazıda Jön Türkler V. Murâd’ın vefat haberini üzüntüyle aldıklarını söyleyerek onun hakkını ve hayatını müdafaa etmemiş, mahvolmasına ses çıkarmamış olduklarından bahisle bu matemli olayın millet için tarihin bir kara sayfasını ve silinmez bir lekeyi teşkil ettiğini belirtmektedir. Bu lekeyi döktükleri gözyaşlarının silmeye kifayet etmeyeceği vurgulanmaktadır. Böylece V. Murâd’ı kurtarmak için harekete geçilmemesi eleştirilmektedir. Aynı yazıda V. Murâd’ın vefatının nedeni olarak Sultan II. Abdülhamid’in onu Çırağan Sarayı’na hapsedmesi gösterilmektedir: “Şu muhakkaktır ki Sultan Murâd ölmedi öldürüldü! Hem bir günde, bir dakikada değil, tam yirmi sekiz senede!” Zira Jön Türklerin Osmanlı hanedanı arasında hasletleri sebebiyle tesadüf edilemeyecek derecede bulunan V. Murâd’ın tahttan indirilmesine yol açan sürecin II. Abdülhamid’in “şeytanatıyla” meydana geldiği görüşündedir. II. Abdülhamid tahta çıktığında V. Murâd’ı Çırağan’a hapsederek “murâd-ı milleti mezâra” gömmüş “şân-ı mâzî gibi âni da mahv” etmiştir. Yazının sonunda ise V. Murâd, Midhat Paşa ve Ali Suavî gibi isimlerin milletin gönlünde yaşamaya devam edeceği vurgulanmaktadır.⁴⁶ *Osmânî*’de V. Murâd’ın ölümünden sonra onunla ilgili Avrupa basınında birçok yazının kaleme alındığı da belirtilmektedir.⁴⁷

25 Eylül 1904 tarihli *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesi V. Murâd’ın vefat haberini başyazı olarak vermektedir. Yazıda edebî bir dille V. Murâd anlatılmaktadır. Tahta çıktığında bütün akvâm-ı Osmâniye’nin yekvücûd ittihad olduğu ve kendisini padişah’tan da yüksek bir makama koyduğu belirtilerek “O tahta Âl-i Osmân’dan birkaç cihângir de cülûs etmişdi. Fakat Sultan Murâd-ı Hâmisin cülûsunda mazhar olduğu aşk u şevk-i millete târih-i Osmânî bir misâl gösteremez.” denilerek halkın desteğine dikkat çekilmektedir. Ancak Sultan Abdülaziz’in “intihâr” etmesi V.

⁴⁴ “Sultan Murâd-ı Hâmis”, 2.

⁴⁵ “Sultan Murâd Mazlûm”, *Osmânî*, Sayı 137, 12 Ağustos 1904, 2.

⁴⁶ “Sultan Murâd Merhûm”, *Osmânî*, Sayı 138, 5 Eylül 1904, 1-2.

⁴⁷ “Mütenevvîa”, *Osmânî*, Sayı 138, 5 Eylül 1904, 4.

Murâd'ın psikolojisini bozmuş ve işte bundan istifade “*birâder katili*” II. Abdülhamid yalan yeminler ederek tahta çıkmıştır. Ardından Çırağan'ı da yirmi sekiz yıl boyunca ona mezar yapmıştır. Jön Türkler bu noktada halka tepkilerini göstermekten de geri durmamaktadır: Tahta cülusunda kendisini alkışlayan halk yirmi sekiz yılda bir kere bile hâlini sormamış ve adını yâd etmemiştir. Yalnızca Ali Suavî'nin birkaç kişiyle V. Murâd'ı Çırağan'dan kaçırıp yeniden tahta çıkarmak için fedakârlık ve hamiyet örneği gösterdiği ve bu yolda canını verdiğine işaret edilmiştir.⁴⁸

Aslı nesli belli olmayan bir hafiyenin ölümüne ve cenazesine dair sütunlar dolusu malumat veren İstanbul gazeteleri V. Murâd hakkında yalnız birkaç kelimedden ibaret küçük bir ilandan başka bir şey yazmamışlardır. II. Abdülhamid'in Avrupa gazetelerine V. Murâd'ın eceliyle öldüğü haberlerini yaptırmasına karşın Jön Türklerin görüşü ise “*Sultan Murâd öldürüldü.*” şeklindedir.⁴⁹ Nitekim yıllar önce Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın V. Murâd'ı öldüreceği haberini paylaşan Jön Türkler, *Osmânî*'nin V. Murâd'ın vefatından sonra çıkmış 15 Kasım 1904 tarihli 141. sayısında “*Abdülhamid'in baş cellâdı*” olarak nitelendirdikleri Hasan Paşa'nın ansızın öldüğünü ve Ali Suavî ile birlikte “*Sultan Murâd mazlûmun*” da “*katili*” olduğunu ifade etmektedirler.⁵⁰ *Şûrâ-yı Ümmet*'te de “*Abdülhamid'in engizisyonu*” olan Beşiktaş Karakolu'nun başında bulunan Hasan Paşa'nın cenazesine devlet ekâbirinin katılması ve “*Sultan Murâd-ı Hâmis gibi mübârek merhûm bir pâdişâh-ı hürriyetin hazin ve garib olan cenâzesine başını döndürüb bakmadıkları hâlde o pâdişâhı yirmi sekiz sene işkence eden muhafız-ı katilinin cenâzesine son vazife-i hürmeti*” ifa etmeleri eleştirilmektedir.⁵¹

Jön Türklere göre Sultan II. Abdülhamid'in V. Murâd'a olan garazı onun vefatından sonra da bitmemiştir. II. Abdülhamid ölüm haberini alınca buna inanmamış ve V. Murâd tabuta konup defnedilmek üzere götürülürken birden tabuttan çıkarak halkın kendisine biat edeceği ve böylece tahta geçeceği vehmine ve hayaline kapılmıştır. Bu nedenle cenazeyi bir gün bekleterek cesedi kontrol ettirmiş ve sonra gömülmesine izin vermiştir. Jön Türkler ayrıca II. Abdülhamid'in emriyle V. Murâd'a teşrifat kurallarına ve hanedana yakışır şekilde cenaze merasimi düzenlettirilmediği ve babasının ya da dedesinin yanına gömülmesine de müsaade etmeyerek “*garibâne*” şekilde Yeni Camii türbesine annesi Şevkefzâ Sultan'ın yanına defnedildiğini söylemektedir.⁵² II. Abdülhamid bununla da yetinmeyerek İstanbul gazetelerinde V. Murâd'ın ardından olumlu yazılar yazılmasına izin vermemiştir.⁵³

⁴⁸ “Sultan Murâd Hân-ı Hâmis Hazretlerinin Vefâtı, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 60, 25 Eylül 1904, 1-2.

⁴⁹ “Şundan Bundan”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 62, 24 Ekim 1904, 4.

⁵⁰ “Havâdis”, *Osmânî*, Sayı 141, 15 Kasım 1904, 4. Jön Türklerin V. Murâd'ın öldürüldüğü iddiasına karşılık oğlu Selâhaddin Efendi'nin ve maiyetinin açıklamalarına ve doktor raporlarına göre V. Murâd hastalıktan vefat etmiştir. V. Murâd'ın şeker hastalığı son dönemde ağırlaşmış ve vefatından dört ay kadar önce kanlı basurdan mustarip olmak suretiyle hastalanmıştır. Yapılan tedaviler etkili olamayarak peyderpey hastalığı ilerlemiştir bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Beşinci Sultan Murad'ın Tedâvisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar 1876-1905”, *Belleten* 38 (1946): 344-347. Jön Türklerin iddia ettiği gibi V. Murâd II. Abdülhamid'in tertiple ettiği bir cinayet ve suikast sonucu öldürülmemişse de Çırağan Sarayı'ndaki zorunlu ikametinin getirdiği psikolojik ağırlık ve yaşadığı acıların etkisi hastalığının ilerlemesine uzun vadede etki ettiği muhakkaktır.

⁵¹ “Bir Cellâdın Vefâtı”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 64, 23 Kasım 1904, 3-4.

⁵² V. Murâd oğlu Selâhaddin Efendi'ye vefatından önce birçok kez Yahya Efendi türbesi civarına defnedilmeyi vasiyet etmiştir. Bu istek oğlu tarafından II. Abdülhamid'e bildirilmişse de Şeyh Ebu'l-Hüdâ'nın etkisiyle kabul edilmemiş ve annesinin yanına gömülmesi kararlaştırılmıştır bkz. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, 351-352. V. Murâd'ın bu vasiyeti ise ancak 1915 yılında yerine getirilmiştir.

⁵³ “Mektûb-ı Mahsûs”, *Osmânî*, Sayı 140, 5 Ekim 1904, 1-2.

Şûrâ-yı Ümmet'te cenazenin defnine şahit olan bir Jön Türk gönderdiği mektupta “*zavallı halife-i mazlûm pâdişâh-ı masûm*” V. Murâd'ın cenazesine bile hürmet edilmediğini söylemektedir. Mektupta cenaze merasimi sabahından itibaren yaşananlar ayrıntısıyla anlatılmaktadır. V. Murâd'ın defnedileceği Yeni Cami'nin etrafına ve Galata köprüsüne halk akın etmiştir. Halkın içinde çok sayıda hafiyeye karışırken polisler ve askerler insanları döverek uzaklaştırmaya ve V. Murâd'a karşı sevgi gösterilerine izin vermemeye çalışmıştır. V. Murâd'ın naaşı ise deniz yoluyla küçük bir istimbote içerisinde getirilmiştir. Yazarın belirttiğine göre tabut saray uşaklarınca taşınırken, gelen paşalar cenaze namazına da iştirak etmemiştir. Cenaze namazından sonra defnedileceği Yeni Cami'nin arkasındaki türbeye taşınırken de halkın V. Murâd'a gösterdiği saygı gösterileri yine hafiyeler tarafından engellenmiş, kadınların üzüntülü feryatları şiddetle susturulmuştur. Resmî tören uygulanmadan adeta bir fakir ve gariban cenazesi gibi hızlıca taşınan tabut dervişsiz, hocasız ve ahalisiz şekilde gömülmüştür.⁵⁴

Başka bir mektupta da V. Murâd'ın vefatının gazetelerin tebligat-ı resmiye kısmında önemsiz sıradan bir haber gibi iki satırdan ibaret bir yazıyla halka duyurulduğu belirtilmektedir.⁵⁵ Cenaze günü iştirak etmek isteyen halkı dağıtmak için polisler ve jandarmalar ahaliye etmedikleri hakaretler ve küfürler kalmamıştır. Tabutun başında 5-10 hafiyeye ve birkaç zenci uşaktan başka kimse olmamış, yaklaşmak isteyen halk görevliler tarafından kırbaçlanmıştır. Cenaze namazından sonra defnedildiği türbeye de casuslardan başka kimse girememiştir. Mektubun sahibi cenazede şahit olduklarından çıkardığı sonucu şöyle ifade etmektedir: “*Hulâsa halife-i masûm ve mazlûmun hayâtında şahsına karşı vaki' olan azablar kafî gelmezmiş gibi bu sûretle cenâzesine edilen hakaretle bu milletin gözü önünde cereyân ediyordu.*”⁵⁶ Böylece V. Murâd'ın vefatı ve cenazesinde yaşananlar Jön Türklerin II. Abdülhamid aleyhtarlıklarını dile getirmelerine aracılık etmiştir. V. Murâd'ın ölümüyle ilgili *Osmânî*'de yer alan uzun bir şiirin son kıtasında V. Murâd'ın ağzından II. Abdülhamid'e şöyle seslenilmektedir:

“*Ne idim dün?.. Bugün ne oldum;.. Bak!
Başı taçlı, a canışın alçak...
Seni bir gün feci' ölüm alacak...
Sana zann etme etdiğin kalacak...*”⁵⁷

Jön Türkler V. Murâd'ın vefatından sonra da onun üzerinden Sultan II. Abdülhamid iktidarına karşı eleştirileri sürdürmüştür. Bu bağlamda Jön Türklerden Ahmed Saîb tarafından kaleme alınan *Târih-i Sultan Murâd-ı Hâmis* kitabının çıkışı da halka duyurulmaktadır.⁵⁸ Jön Türkler için Osmanlı'nın meşrû hükümdarı olan V. Murâd ismi muhalefetin bir simgesi olarak anılmaya devam etmiştir.

V. Murâd Jön Türk muhalefetinde tahtın meşrû hükümdarı görülmekle birlikte uzun yıllar Çırağan'daki esaretten kurtarılmaması Jön Türkler arasında tahtın diğer adayı Şehzade Mehmed

⁵⁴ “İstanbul'dan”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 60, 25 Eylül 1904, 2.

⁵⁵ V. Murâd'ın vefatıyla ilgili gazetelerde yayımlanan tebliğ şu şekildedir: “*Hâkân-ı sâbık Sultan Murâd hazretlerinin bir hayli vakitten beru mübtelâ olduğu şeker hastalığıyla dünkü pazartesi günü hulûl-ı ecel-i mev'ûdiyle irtihâl eylemiş ve vukû-ı vefâtı nezd-i âlîde teessüf-i azîmi mücib olmuş ve naaş-ı mağfîret nakşının Yeni Cami-i şerif kurbinde vâlide-i muhteremeleri türbesine defni husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî şerefsûdur buyrulmuştur Cenâb-ı Hakk rahmet buyursun.*” bknz. “Tebliğât-ı Resmiye”, *Sabah*, Sayı 5339, 30 Ağustos 1904, 1. Tebliğatın diğer haberlerle aynı puntoda ve vurgulayıcı bir ibare olmadan yayımlanması dikkat çekicidir.

⁵⁶ “Diğer Mektûb”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 60, 25 Eylül 1904, 3.

⁵⁷ “Feryâd-ı Sultan Murâd”, *Osmânî*, Sayı 139, 20 Eylül 1904, 2.

⁵⁸ “Neşriyât-ı Cedîde”, *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 61, 10 Ekim 1904, 4.

Reşad Efendi'nin de göz önünde tutulmasına neden olmuştur. Mizâncı Murâd bir yazısında veliahdın Reşad Efendi olduğunu ve saltanat ile hilafetin Reşad Efendi'ye intikalini kabul edeceklerini belirtmektedir.⁵⁹ Kuzey Afrika ulemasından aldıkları bir fetvayı *Osmânli*'de yayımlayan Jön Türkler, II. Abdülhamid'in hilafetinin meşrû olmadığını ve hutbelere isminin kaldırılarak Veliht Reşad Efendi adına hutbe okutulmasını İslâm dünyasından istemektedir. Jön Türkler bu fetvayla II. Abdülhamid'in hal' edildiğini söyleyerek bütün İslâm ülkelerine, Avrupa hükümdarlarına ve kabinelerine, İstanbul'daki sefirlere durumu bildirmiştir.⁶⁰ Cenevre şubesi Jön Türklerinden Abdullah Cevdet ve Mustafa Rahmi de II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine Reşad Efendi'yi geçirmek amacıyla Reşadiye Komitesi isimli bir örgüt kurmayı planlamış hatta bu komitenin nizamnamesini dahi hazırlamışlardır. Ancak durumun haber alınması üzerine İsviçre yetkili makamları soruşturma yapmış ve bunun henüz fiiliyata geçirilmemiş bir tasavvur olduğu sonucuna varmışlardır.⁶¹ V. Murâd'ın vefatından sonraysa Jön Türk muhalefetine Reşad Efendi'nin ismi daha yüksek sesle dillendirilmiştir.

Jön Türklerin Reşad Efendi merkezli argümanları Sultan II. Abdülhamid üzerinde etkisini göstermiştir. Muhalifleri tarafından yerine Reşad Efendi'nin geçirileceğini düşünen II. Abdülhamid, bu konuda oldukça dikkatli davranmıştır. V. Murâd'a yaptığı düzeyde olmasa da kardeşi Şehzade Reşad Efendi'yi de sıkı takip altında tutmuştur. Reşad Efendi'nin istediği şekilde dışarı çıkmasına ve görüşmeler yapmasına müsaade etmemiştir. II. Abdülhamid'in bu konudaki hassasiyetini bilen devlet adamları ve saray görevlileri de Reşad Efendi'yle tesadüfen de olsa karşılaşmamak için tüm çabayı göstermişlerdir.⁶² Zira böyle bir tesadüfte bile II. Abdülhamid'e farklı içerikli bir jurnal yollanabilir ve Reşad Efendi'yi tahta çıkarmak için bir kumpas hazırlandığı iddia edilebilirdi.

Jön Türkler muhalefetleri süresince II. Abdülhamid'in iktidarını kabul etmemelerine karşın 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında devlet kademelerinde belli mevki ve makam kazananlar II. Abdülhamid'le yan yana gelmekte bir sakınca görmemiştir. Meclis-i Mebusan'ın açılışı sonrasında padişahın verdiği ziyafete mebus olan birçok Jön Türk yanında meclis reisi sıfatıyla Ahmed Rızâ da katılmıştır. II. Abdülhamid'in ziyafet esnasında Ahmed Rızâ ile yakınlık kurması Ahmed Rızâ'nın da bu ilgiye karşılık vermesi dikkat çekmiştir. Kimileri bunu padişahın kurnazlığı ve iki yüzlülüğü ile açıklarken⁶³ kimileri de Ahmed Rızâ'yı II. Abdülhamid'in etkisi altına girmesiyle eleştirmiştir.⁶⁴ Tahtının meşruiyeti yıllarca sorgulanan II. Abdülhamid'le böyle bir yakınlaşma siyasetinin Jön Türklük düşüncesindeki meşruluğu yine kendileri tarafından sorgulanmıştır.

Sonuç

Jön Türkler çıkardıkları gazetelerde ve risalelerde V. Murâd'ın hal' edilmesinden başlayıp Çırağan Sarayı'ndaki zorunlu ikameti ve nihayetinde vefatı üzerinden Sultan II. Abdülhamid iktidarını eleştirerek kendi anlayışları çerçevesinde bir algı oluşturmayı benimsemişlerdir. II.

⁵⁹ Mehmed Murâd, "İkiden Hangisi"i *Meşveret*, Sayı 17, 21 Ağustos 1896, 1.

⁶⁰ "İslâm'a Tebşir", *Osmânli*, Sayı 75, 1 Kanûn-i Sâni 1901,1-2.

⁶¹ Komiteyle ilgili İsviçre polisinin soruşturma tutanakları için bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (Ankara: Üçdal Neşriyat, 1981), 71-75.

⁶² Örikağasızâde Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, haz., Ali Adem Yörük (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 54-55.

⁶³ Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979), 90-91.

⁶⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976), 61-62.

Abdülhamid'in iktidarının meşrû olmadığını ve Osmanlı tahtına V. Murâd'ın çıkmasını savunan Jön Türk muhalefetinin hem Avrupa'da hem de Osmanlı halkı nezdinde geçerliliği sağlanacaktı.

V. Murâd'ın ideal hükümdar özellikleri taşıması yanında Midhat Paşa, Ali Suavî ve Nâmık Kemâl gibi isimlerin desteğini alması Jön Türkler için önemli bir husustu. Hürriyet Şehidi olarak gördükleri bu isimlere saygı duyup muhalefetlerinde sembolleştiren Jön Türklerce V. Murâd'ın desteklenmesi Hürriyet Şehitlerinin fikrî mirası sahip çıkılması anlamına gelmekteydi. Genç Osmânlılardan başlayan örgütlü siyasî muhalefet hareketi V. Murâd ismi üzerinden de Jön Türklerle aksetmiştir. Dolayısıyla V. Murâd Osmanlı'nın modern muhalefet hareketlerinde bağlayıcılık rolü üstlenmiştir.

Jön Türklerin muhalefetlerindeki V. Murâd söylemlerinin mahiyetini Sultan II. Abdülhamid'in davranışları sergilemiştir. II. Abdülhamid V. Murâd'ın sağlığının kalıcı şekilde bozulduğunu savunmakta, buna karşın Jön Türkler ise sabık padişahın hal' dönemindeki sorunlarının geçici olduğu ve bir süre sonra da tamamen düzeldiğini iddia etmektedir. V. Murâd'ın sağlık durumu konusunda elde ciddi kanıtlar bulunmamaktadır. Her ne kadar V. Murâd'ın aile fertlerinin hususî mektuplarında düzelme emarelerinden bahsedilse de iyileşmenin derecesini tespit mümkün değildir. Jön Türklerin de dile getirdiği ve neşriyatlarında sıkça vurguladığı asıl soru şudur: II. Abdülhamid neden V. Murâd'ı yirmi sekiz yıl boyunca Çırağan Sarayı'na hapsetmiş ve kimseyle görüşmesine izin vermemiştir?. Eğer V. Murâd'ın tahta çıkamayacak şekilde sağlık durumu bozursa bunun herkes tarafından görülmesi ve kabul edilmesi II. Abdülhamid'in sırtından ağır bir yükü kaldırmış olacaktı. Fakat II. Abdülhamid bunu yapmayarak ağabeyini tecrit ve murakabe altında tutmuştur. Onun bu davranışı Jön Türklerin V. Murâd'ın sağlığının düzeldiği ve bu nedenle yeniden tahta çıkılması endişesiyle hapsedildiği şeklinde haberlere sebep olmuştur. II. Abdülhamid muhalifleri V. Murâd isminin altında toplanmış, bu isim muhaliflerin bayrağı hâline gelmiştir.

Akıllara gelen önemli bir soru da şudur: Vehimli bir kişiliği olan Sultan II. Abdülhamid V. Murâd'ı potansiyel bir tehdit olarak görmüş ise niçin onu yıllarca saklamış da bir tertiple hayatına son vermemiştir? Jön Türkler zaman zaman II. Abdülhamid'in katil ve zalim ruhlu olduğunu, ağabeyini öldürmeyi istediğini ve bu yöndeki sözde teşebbüsleri gündeme taşımışlardır. Ancak V. Murâd'ın hastalıktan mustarip olarak ölmesi Jön Türklerin söylemlerini geçersiz kılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla II. Abdülhamid her ne kadar tehdit olarak görse de V. Murâd'ı bir şekilde öldürmek yerine onu Çırağan Sarayı'nda ikamete zorlayıp sıkı gözetimde tutarak hem taraftarları hem de Osmanlı halkı nezdinde unutturmaya çalışmıştır. V. Murâd'ın kontrol altında bulundurulup kendi eceliyle ölmesini beklemek II. Abdülhamid için daha akılcı gelmiştir. Böylece V. Murâd'ın cinayete kurban gitmesi veya zehirlenmesi olayının yol açacağı uluslararası siyasî baskı ve kamuoyunda kendisine karşı oluşacak muhtemel töhmetten de kurtulmuştur.

Jön Türkler V. Murâd'ın tahtın meşrû hükümdarı olduğunu vurgulamalarına ve Çırağan Sarayı'nda yıllardır esaret altında mezalime uğradığını söylemelerine rağmen Osmanlı halkından bekledikleri tepkiyi görmedikleri anlaşılmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarına sona verecek bir sivil ihtilâl meydana getirmek için V. Murâd ismi üzerinden halkı harekete geçirmek istemişlerse de kendilerine destek yaratamamışlardır. Halkın tepkisizliği Jön Türklerin neşriyatlarında eleştiride bulunmalarına neden olmuştur. Osmanlı tahtında en az süreyle kalan padişah olmasına karşın V. Murâd'ın devri tarihî sürecin dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. V. Murâd yaşadıklarıyla yalnız kendisini değil bugün dahi tartışmalara konu olan Sultan II. Abdülhamid iktidarı ve Jön Türk muhalefeti arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Y.EE, 17/21.

BOA, Y.EE, 17/77.

BOA, HR.SFR.3, 471/56.

Jön Türk Yayınları

[Abdullah Cevdet]. *Mahkeme-i Kübrâ*. Mısır, 1908.

Ahmed Rızâ. “Ali Şefkatî Bey’in Vefâtı”. *Bir Numerolu Meşveret’in İlâvesi*, 1 Aralık 1895, 1.

Ahmed Rıza. “Sultan Murâd’ın Cinneti”. *Meşveret*, Sayı 13, 5 Temmuz 1896, 3-4.

Halil Ganem. “İcmâl-i Mesâib”. *Meşveret*, Sayı 26, 25 Ekim 1897, 1.

Hiram M. “Farmasonlar”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 27, 29 Nisan 1903, 3.

Hareket. İstanbul, 1312.

İlmiyeden Hayrullah. “Darü'l-Harb”. *Meşveret*, Sayı 22, 8 Kasım 1896, 3-5.

Mehmed Murâd. “İkiden Hangisi”. *Meşveret*, Sayı 17, 21 Ağustos 1896, 1.

Tarîk-i İlmiyeden Hayreddin. “Hakk-ı Saltanat”. *Meşveret*, Sayı 23, 3 Aralık 1896, 1-2.

Ulemâ-yı Din-i İslâm’a Da’vet-i Şer’iye. Mısır, 1314.

“Tahdis-i Nikmet”. *Hak*, Sayı 1, 31 Ağustos 1899, 1-2.

“Havâdis”. *Hak*, Sayı 4, 15 Ekim 1899, 4.

“Bir Yıldırım!..”. *Hak*, Sayı 6, 23 Kasım 1899, 1.

“Sultan Murâd-ı Hâmis veyâ Çırağan Mahbûsu”. *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 7, 1 Şubat 1897, 1-2.

“Sultan Murâd Hân-ı Hâmis Hazretleri”. *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 11, 1 Mart 1897, 1-3.

“Sultan Murâd Hân-ı Hâmis Hazretleri Tercüme-i Hâl-i Husûsîlerinden”. *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 12, 14 Mart 1897, 1-2.

“Sultan Murâd Hazretleri”. *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 14, 29 Mart 1897, 1-3.

“Cülûs Tebriki Nâmıyla Abdülhamid-i Sâni’ye Takdim Olunan Hitâbdan”. *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 26, 8 Ekim 1898, 1-2.

“Ehl-i İslâm’la Türkiyâ ve Almanya”. *Kanûn-i Esâsî*, Sayı 34, 13 Mart 1899, 3-4.

“Sultan Murâd Mazlûmun Midhat Paşa’ya Bir Nâme-i Hümayûnu”. *Meşveret*, Sayı 7, 1 Mart 1896, 2.

- “Ali Suavî Merhûm”. *Mizân*, Sayı 26, 28 Haziran 1897, 1-2.
- “Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülükâne Başkitâbet Celîlesine”. *Osmânlı*, Sayı 12, 15 Mayıs 1898, 1.
- “Sultan Murâd-ı Hâmis Hazretleri Hakkında Düvel-i Muazzama Hükümdârânına Cem’iyetimiz Tarafından Gönderilen Mektûbun Sûret-i Mütercimesidir”. *Osmânlı*, Sayı 12, 15 Mayıs 1898, 1.
- “Ricâ”. *Osmânlı*, Sayı 19, 1 Eylül 1898, 1.
- “Anarşist Kim?”. *Osmânlı*, Sayı 23, 29 Ekim 1898, 2-4.
- “Telgraf”. *Osmânlı*, Sayı 25, 1 Aralık 1898, 1.
- “İhtâr”. *Osmânlı*, Sayı 31, 1 Mart 1899, 1.
- “Sultan Murâd Mazlûm”. *Osmânlı*, Sayı 34, 15 Nisan 1899, 4.
- “Târihden Bir Nebze”. *Osmânlı*, Sayı 41, 1 Ağustos 1899, 6.
- “Sultan Murâd-ı Hâmis”. *Osmânlı*, Sayı 43, 1 Eylül 1899, 1-3.
- “İstanbul’dan”. *Osmânlı*, Sayı 54, 15 Şubat 1900, 4-5.
- “Sultan Murâd Han-ı Hâmisin Ahvâl-i Sihhiyesi”. *Osmânlı*, Sayı 73, 1 Aralık 1900, 3.
- “İslâm’a Tebşir”. *Osmânlı*, Sayı 75, 1 Kanûn-i Sâni 1901, 1-2.
- “Sultan Murâd Mazlûm”. *Osmânlı*, Sayı 137, 12 Ağustos 1904, 2.
- “Sultan Murâd Merhûm”. *Osmânlı*, Sayı 138, 5 Eylül 1904, 1-2.
- “Mütenevvia”. *Osmânlı*, Sayı 138, 5 Eylül 1904, 4.
- “Feryâd-ı Sultan Murâd”. *Osmânlı*, Sayı 139, 20 Eylül 1904, 2.
- “Mektûb-ı Mahsûs”. *Osmânlı*, Sayı 140, 5 Ekim 1904, 1-2.
- “Havâdis”. *Osmânlı*, Sayı 141, 15 Kasım 1904, 4.
- “Mektûb-ı Mahsûsi”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 3, 9 Mayıs 1902, 4.
- “Sultan Murâd’ın Kızı”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 55, 15 Temmuz 1904, 3-4.
- “Sultan Murâd Hân-ı Hâmis Hazretlerinin Vefâtı”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 60, 25 Eylül 1904, 1-2.
- “İstanbul’dan”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 60, 25 Eylül 1904, 23.
- “Diğer Mektûb”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 60, 25 Eylül 1904, 3.
- “Neşriyât-ı Cedîde”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 61, 10 Ekim 1904, 4.
- “Şundan Bundan”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 62, 24 Ekim 1904, 4.
- “Bir Cellâdın Vefâtı”. *Şûrâ-yı Ümmet*, Sayı 64, 23 Kasım 1904, 3-4.

Diğer Eserler

- Bleda, Mithat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
- Eldem, Edhem, Haz. *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. Çev., Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. Ankara: Üçdal Neşriyat, Ankara, 1981.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Sadrazamlar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Yıldız ve Jön Türkler İttihat-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi*. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- Koloğlu, Orhan. *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan Abdülhamid Gerçeği*. İstanbul: Gür Yayınları, 1987.
- Osmân Nûrî. *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı Hayât-ı Husûsiye ve Siyâsiyesi I*. İstanbul: Kitâbhâne-yi İslâm ve Askerî, 1327.
- Örikağasızâde Hasan Sırrı. *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*. Haz. Ali Adem Yörük. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Şiviloğlu, Murat R. *The Emergence of Public Opinion State and Society in the Late Ottoman Empire*. New York: Cambridge University Press, 2018.
- “Tebliğât-ı Resmîye”. *Sabah*, Sayı 5339, 30 Ağustos 1904, 1.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Beşinci Sultan Murad'ın Tedâvîsine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar 1876-1905”. *Belleten* 38 (1946), 317-367.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. *Siyasal Anılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.
- Yılmaz, Murat. *Erken Dönem Jön Türk Muhalefesinde İmaj Mühendisliği*. İstanbul: Kitabevi, 2021.